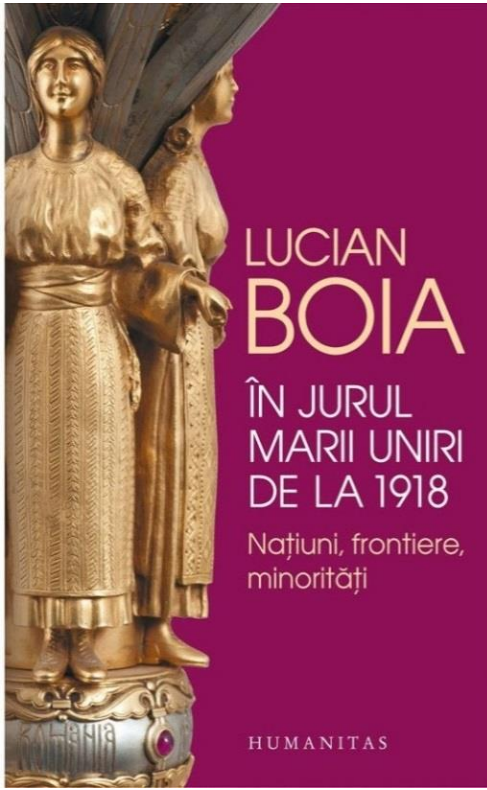

Lucian Boia, *În jurul Marii Uniri de la 1918: Națiuni, frontier, minorități* [1918'deki Büyük Birleşme Döneminde: Milletler, Sınırlar, Azınlıklar], Humanitas, București 2017, 129 sayfa, ISBN: 978-973-50-5894-4.

Alexandru-George CERCHEZEANU*

Millî bilinç ve kimliğin inşası aşamasında geçmişte yaşanan, hakikate dayalı olaylara mühim bir sembolik değer katılması spesifik durumlarda millî efsanelerin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Fakat bu hadiselerin nasıl ve hangi şartlar dâhilinde meydana geldiğinin öğrenilmesinin mümkün olmaması bunlar hakkında kendilerine has metodolojik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Dahası bu “epik” geçmiş ile ilgili çalışmalar ulus-devletleri ayakta tutan altında yatan felsefedir.

“Past as it really was” tarzı bir tarih yazımı metodolojik anlamda imkânsız bir girişim olduğundan dolayı onun yerine ulus-devleti oluştururken kısmî ve yetersiz bir geçmişin üzerine

kurulu tarihî bir söylem Merkezî ve Doğu Avrupa coğrafyasında XIX. yüzyılda ortaya çıkıp çeşitli varyasyonlarla komünist rejim bitene kadar devam etmiştir.

* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Disiplinlerarası Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Edirne, E-mektup: alexandru.cerchezeanu@gmail.com.

Günümüzde Batı dünyası bu tür bir tarihî yaklaşımın anakronik olduğu kanaatindedir. Buna rağmen çoğu Rumen tarihçi için tarih ve millî efsaneler ayrılmaz bir bütündür. Bu nedenle post-komünist Rumen tarihçiliği içerisinde Lucian Boia gibi çeşitli seslerin tarihî çalışmaların ulusal-komünizme ait kalıntılarını çıkartma ve temizleme çabaları bulunmaktadır. Lakin çoğu teşebbüsler ciddi tartışmalar ve tepkiler doğurmuştur.

Lucian Boia (1944 doğumlu) önde gelen çağdaş Rumen tarihçilerden birisidir. Yazın hayatına 1976'da başlamış ve şimdiye kadar hem Rumence hem Fransızca olmak üzere en az 37 cilt kitap yayımlamıştır. Yazarın asıl ilgi ve uzmanlık alanı düşünce tarihi ve imgesel tarihtir. Boia 1993 yılında Bükreş Üniversitesi'ne bağlı olan İmgesel Tarih Enstitüsü'nün kurucu-yöneticisidir ve onun *Istorie și mit în conștiința românească* [*Rumen Bilincinde Tarih ve Efsane*, ilk basımı 1997 yılında] adlı eseri Rumen çalışmaları için bir köşe taşı niteliğindedir.

Kitabın içeriği yalnızca kronolojik bir çalışma olmakla kalmayıp aynı zamanda çeşitli olgulara göre (etnik ve millet, devlet ve sınır, azınlık) sıralanmaktadır. Cildin dâhilinde bulunan 14 renkli haritada Merkezî ve Doğu Avrupa üzerine yayılmış olan etnik grupları, dillerini yahut dinî yapıları görsel olarak okuyucuya sunmaktadır. Ayrıca Boia konuyla ilgili istatistikî verilerden de oldukça yararlanmışır.

Soru şeklinde başlanılan giriş bölümünde (*Birleşmiş, Her zaman?*) 1918 yılının mühim olan siyasî ve tarihî sembollerinin rolleri incelenmekte: Rumen tarihinde 1918 yılı paradoksal, “herhangi başka yıl gibi olmayan”, hem Rusya hem de Avusturya-Macaristan mağlubiyete uğramış, Rumen Krallığı da üç farklı bölge (Besarabya, Bukovina ve Transilvanya) ile birleşmiştir. Bu çerçevede geçmiş üzerine yapılan çalışmalar devlet inşası, vatan sevgisi veya siyasî projelerin üzerinde temellendirilmiştir. Lakin Lucian Boia'nın taraftarı olan çağdaş Avrupa tarih yazım modeline göre bu tarz “fazlaca Rumenleşmiş” bir tarih düzeni yetersiz ve anakroniktir (s. 6). Alaycı fakat aynı zamanda kendi yorumlamalarının bilincinde ve sorumlu bir şekilde yazar Transilvanya, Dobruca yahut Boğdan'da bile uzun bir süre “başka bir tarih” yaşadığından söz etmektedir. Buna göre Boia'nın metni milliyetçiliğe muhalif tutumunu göstermektedir. Fakat bu muhalif tutum ithamı yüzeyseldir. Yazar aynı zamanda 1918 neticesinde millî duyguların ve fikirlerin etkin bir faktör haline gelmesinden söz etmektedir. Buna rağmen o dönemdeki özel şartları yaratan en mühim unsur tamamen farklı etmenlerden kaynaklanmaktadır. Dahası imparatorluk bünyesindeki azınlıkların kendi

millî devletleri adına kararlılıkla savaşmalarının yeterince etkili olmadığı iddia edilmiştir. Aslında 1918'deki Rumen millî projesine (Büyük Romanya) müsaade eden ve zemin hazırlayan hem Rusya'nın hem Avusturya-Macaristan'ın başarısızlıklarından söz etmektedir.

Yazar açısından savaştan önceki jeostratejik müttefiği tercih etme kararının altında sembolik bir ulusal hiyerarşi yatmaktadır. Basitleştirilmiş fakat keskin bir ifadeyle yazar şu iddiayı savunmaktadır; Rumen millî imgesel şeması çerçevesinde Besarabya (bu bölgenin daha tehlikeli bir durumda bulunması retoriğine rağmen) Transilvanya'ya kıyasla daha aşağı bir noktada konumlandırılmıştır. (s. 12). Dönem itibariyle kamuoyunun ve elitlerin görüşüne göre Transilvanya Besarabya'dan daha yüksek prestije sahiptir.

Etnikler ve Milletler adlı ikinci bölüm Birinci Dünya Savaşı yıllarında Avrupa'nın etnografik haritasını çizerek başlamaktadır. Bu hususta kültürel ve dilsel anlamda bütünleşme çabaları Fransa'da en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ayrıca daha geniş bir bakış açısıyla Latin Batı ile Germanik Batı arasında önemli farklılıklar vardır. Aynı zamanda Avrupa'nın merkezi, güneyi ve doğusu hem geçmişte meydana gelen, uzun süren kitlesel hareketlerin hem de sömürge teşebbüslerinin ("Alaman takımadası") izlerini hâlâ taşımaktadır. Aksine Batı dünyasında, Germen akınlarından sonra, etnik tablo dengelenmeye başlamıştır. Transilvanya'ya gelindiğinde ise sıkça ifade edilen İsviçre ile olan benzetim yazara göre özellikle etnik seviyede geçerliliğini yitirmektedir. Önceden söz edilmiş olan ülke bünyesinde Almanca, Fransızca ve İtalyanca konuşan toplulukların ayrı bölgelerde yönetilmesi modelinin aksine Transilvanya'nın halkları homojen bir şekilde ikamet etmektedir.

Bu bölümde Merkezî ve Doğu Avrupa'daki Alman, Musevi (iki savaş arası dönemdeki sayısı 8 milyona kadar ulaşır), Ermeni ve Yunanlıların istatistikî evriminin analizi önemli bir yer tutmaktadır. Aynı coğrafyaya ait özellikleri indirgenmiş nüfusun yoğunluğu ve ekonomisi kırsal niteliktedir (s. 27). Etnik bir perspektif ile gözleyip bütün Avrupa kıtasını kapsayan Boia, devletler arasında bir farklılık olduğunu belirtmiştir. Bir tarafta sağlam bir şekilde Batı Avrupa'ya (1860/1870'lere kadar İtalya ve Almanya gibi ülkelerde bu süreç kapanmış olur) yayılmış olan ulus devlet modeli. Diğer tarafta, doğuya doğru, geç bir döneme kadar üç imparatorluğun egemenliği altında bulunan (Osmanlı, Habsburg/Avusturya-Macaristan ve Rus) "öteki Avrupa". Yazar XVIII. yüzyılda Rusya'nın sınırlarına yeni dâhil edilmiş

bölgelerin halklarının karmaşık halini, XIX. yüzyıldan beri çeşitli bölgelerin etnik anatomilerini analiz ederek yorumlamalarda bulunmaktadır. Öyle ki Avusturya-Macaristan'da en karmaşık vilayet Bukovina'dır; Rumen-Rus müzakereleri sırasında güney Besarabya yerine Dobruca'nın alınması fikri başlangıçta Bükreş'teki hükümet tarafından reddedilmiştir; Makedonya bölgesinde hem etnik, hem tarihî argümanlar benimseyen Bulgar, Yunan ve Sırp devletlerinin imgesel projeleri dramatik bir şekilde çatışmaktadır.

İkili monarşi, sınırları içerisinde etnik kökene yönelik farklı politikalar izlemektedir. Bir yandan batı kısmında Alman kültürü hâkimiyetini sağlayarak aşırı derecede Almanlaşma yoluyla tekdüzeliğe öncelik tanınmazken (örneğin Çek, Leh halkları özerklik kazanır) öte yandan, doğu kısmında "Aziz İstvan'ın Tacı" Fransız felsefesini takip ederek diğer beş ırktan tek bir Macar ulusu oluşturma siyaseti izler. (s. 39). Böyle bir tabloda tek uyumsuz coğrafyanın Rumen Krallığı olduğu belirtilir. Yakın tarih boyunca ciddi bir nüfuz kurma teşebbüsü yaşamamış olup XX. yüzyıl başlarında nüfusun %90'ı Rumen'dir. Ayrıca bölgenin dili, dinî ve sosyal (kırsal ve kentsel nitelikli) bölünmeleri bölgesel derecede değil, lakin mikro jeopolitik boyuttadır. Böylece Kosova'daki Arnavutlar, Romanya'nın üç eyaletindeki Macarlar (1930), şehirli Almanlar yahut Güney Dobruca'daki Bulgarlar gibi herhangi çoğunluktaki bir ulus, özel koşullarda azınlık statüsüne dönüşebilmektedir (s. 86).

Tüm bunlara rağmen 1918 yılına kadar Rusya ve Avusturya-Macaristan herhangi bir ciddi siyasal krize sahne olmamışlardır. Dahası sınırların içerisinde bulunan halklar büyük ölçüde imparatorluğa sadakat göstermişlerdir. Böylece bildiğimiz sınırların yeniden çizilmesine zemin hazırlayan sebep, söz edilen üç imparatorluğun ortadan kalkmasıdır. Yeni ve evrensel etnik prensibin ilan edilmesine rağmen (Woodrow Wilson'ın sözüyle self determinasyon ifadesi kullanılır) yeni devletlere şekil veren argümanlar sadece konuşulan diller değildir. Tarihsel hak yahut coğrafi ve jeostratejik nedenler Güney Tirol'un İtalya tarafından işgal edilmesi, Gdansk/Danzig Polonya hükümetinin ele geçirilmesi gibi çeşitli politikaları meşrulaştırılmıştır.

Bu noktada Büyük Romanya'yı oluşturma mekanizmasının Merkezî-Doğu Avrupa'nın başka ülkesinde de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. "Üç Polonya" (Alman, Avusturyalı, Rus) birinci safhada Merkezî Devletler tarafından Rusya'nın galip gelmesi ve daha sonra Müttefik Devletler

tarafından Merkezî Devletlerin çöküşü dolayısıyla birleşme imkânı (“Polonyalı emperyalizmi” ifadesi de geçerlidir) bulmuştur (s. 69).

Yazara göre güneye doğru bakıldığında, Çekoslovakya (bir Avusturya-Macaristan minyatürü örneğine benzeterek) hem doğal hakları hem de tarihî ve coğrafi hakları hareketlendirip son derecede yapay devlet olarak bilinmektedir. Görünüşe göre Yugoslavya diğer ülkelerle kıyaslandığında düşük azınlık oranlı tek ülkedir. Polonya, Romanya yahut Çekoslovakya gibi ülkelerin bu oranı %30’a kadar ulaşırken Yugoslav Devleti’nde bunun sadece %13 olduğu belirtilir. Ayrıca ülkenin etnik yapısı yaşanması mümkün anlaşmazlık ve çatışmalara gebe. Yugoslavya’nın kültürel ve tarihsel çeşitlilik ortamında “tek dil, tek millet” prensibinin herhangi bir siyasî proje adı altında tüm nüfusu bir araya getiremeyeceği bunun klasik bir örneğidir.

Devletler ve Sınırlar isimli üçüncü bölümde ise hedeflenen “ülküsül” devlet ile gerçekte var olan farklılıklardan ve siyasal-kültürel bütünleşme çabalarından bahsedilmektedir. Geniş kapsamda Büyük Romanya azınlıkları yüksek nüfus oranı ve geçmişteki durumları (egemenlikten Rumen hâkimiyetine geçiş) nedeniyle etkin biçimde entegre olamamışlardır. Aynı zamanda Boia, Besarabya Rumenlerine Moldovyalı olarak tekrar tanımlama teşebbüsünde bulunmaktadır (s. 96).

Her şeye rağmen ve planlı güdülen politikalar olmaksızın bile ulus-devletlerin sınırları içerisinde bulunan çeşitli azınlıklar devamlı bir şekilde aşınma süreci izlemektedirler. Örnek olarak son yüzyılda Finlandiya’daki İsveç azınlığının rakamı %14’ten %5’e kadar düşmüştür. Bu durumda azınlıkların kimliklerinin korunması amaçlı politikaların amacı pozitif ayrımcılıktan oluşmalıdır. Lakin ulus-devletin mantığı bunu reddetmiştir. Ayrıca nüfus karışımı konusundaki en şiddetli cevaplardan biri (“hepsi gitmeli”) Balkan ülkeleri tarafından söylenmektedir. Düzenli bir şekilde iki ülke arası antlaşmalar kapsamında bu meselenin çözülmesi amaçlanmaktadır. Örneğin: 1913 yılında Bulgaristan ve Türkiye, 1914 ve 1923 yıllarında Türkiye ve Yunanistan, 1936 yılında Romanya ve Türkiye, 1940 yılında Bulgaristan ve Romanya. Ayrıca Dobruca’da koloni kuran Alman nüfusu (Ekim 1940, Rumen-Alman Konvansiyonu), Estonya’daki (yüksek rakamlı olmamasına rağmen yerli ekonomide mühim rol oynamaktadır) ve Litvanya’daki vatandaşlarını geri çekmiştir. Aynı politika eski Polonya topraklarında, güney Besarabya’da, Bukovina, Çekoslovakya, Yugoslavya ve

Macaristan'da izlenmiştir. Kendi devletleri olmamasına rağmen Musevi nüfusu da azalma göstermiştir. Musevilerin en fazla yaşamını sürdürdüğü ülke olmasına rağmen Polonya, Musevi nüfusunun %90'ını Romanya ise 1940-1946 arasında yaklaşık yarısını kaybetmiştir. Yunanistan (özellikle Selanik'te bulunan) Musevileri imha politikası seyretmektedir. Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı ve Nasyonal-Sosyalizm Merkezî-Doğu Avrupa'nın etnik yapısından ve Musevi nüfusunun ortadan kaldırılmasından sorumludur.

Daha çağdaş olan nüfus sayımlarına (2011) bakıldığında Çek Cumhuriyeti ve Polonya gibi ülkeler kendi azınlıklarını tamamen kaybetmeye yakın bir bütünleşme politikası gerçekleştirmeyi başarmışlardır (s. 109). Yahut Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerde azınlıkların daha da azınlık haline gelmesi ve geçmişte mevcut çok kültürlülüğü "müze çok kültürlülüğü" haline gelmiştir (Transilvanya'daki Alman köylerin vaziyeti gibi).

Kitabın son bölümü olan *I Aralık'a Karşı Trianon* başlıklı bölümde yazar Transilvanya'nın sembolik ve tarihî geçmişine Rumen tarihçiliği tarafından tamamen konulmamasından bahsedip tarafsız bakış açısını örneklemektedir. Romanya devletiyle bütünleşmesine rağmen (1918) daha önceki kimliklerini ve varlığını reddetmesi mümkün değildir. Böylece yazara göre bölgenin "iki tarihin bir arada var olması" (s. 121) fikrinin tamamlayıcı bir şekilde benimsenmesi gereklidir.

Rumen entelektüel çevrelerde Transilvanya ve Rumen halklarının bütünleşmesi hassas konulardır. Bu çerçevede Ioan-Aurel Pop gibi profesörler ekstrapolasyon ve tarihî olaylar üzerine hatalı genellemeler yaptığını düşündüğü için yazarı suçlamaktadır. Bazıları, (Alex Mihai Stoenescu gibi) yazarın karşı millî propagandasından bahsetmiştir. Daha kapsamlı bir eleştirel tarzda bakıldığında (Florin Constantiniu gibi) tarihçiliğin yanlış taraflarının açığa vurulması çabalarının kontrolden çıktığından söz etmektedir. Tersine Ioan Stanomir gibi akademisyenler Lucian Boia'ya ait çalışmaların dar kapsamlı olmayışı ve bağlam odaklı olmalarına değer vermişlerdir.

Son olarak denilebilir ki metodolojik anlamda, az belirtilmiş kaynakçaları ile ve deneme tarzı yazılmasına rağmen kitap I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Merkezî-Doğu Avrupa ve özellikle Romanya'nın siyasî ve etnik gelişmelerini daha iyi anlamak adına gerekli ve önemli bir eserdir.